

УДК 94(476)(045)

Лепельская аперацыя – франтавы наступальны контрудар войск Заходняга фронту ў Беларусі летам 1941 года

Новікаў С.Я.
Установа адукацыі
“Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт”, Мінск

Упершыню ў навуковай літаратуры прапануецца рэканструкцыя контрудару войск Заходняга фронту на лепельскім напрамку, які адбыўся на тэрыторыі Віцебшчыны з 6 па 11 ліпеня 1941 г. у ходзе правядзення Беларускай абарончай стратэгічнай аперацыі. Прыводзіцца аналіз вынікаў даследавання гістарычнай праблематыкі ў савецкай гістарыяграфіі, паказваюцца напрацоўкі сучаснай беларускай гістарычнай навукі, прапануецца альтэрнатыўны погляд на праблему. Гісторыя баявых дзеянняў пад Сянно і Лепелем паказваецца на аснове параўнання айчынных і замежных дакументальных матэрыялаў. Прыводзяцца фактычныя звесткі асабовага складу і баявой тэхнікі 5-га і 7-га механізаваных карпусоў Чырвонай Арміі, а таксама 7-й і 12-й танкавых дывізіі германскага вермахта. Паказваюцца фактычныя вынікі ўдзелу савецкіх баявых падраздзяленняў у ходзе выканання аперацыйных задач на лепельскім напрамку наступлення, характарызуюцца асноўныя прычыны паражэння і невыканання баявых загадаў удзельнікамі двух контрудараў пад Сянно і Лепелем. Прапануецца ацэнка аперацыйна-тактычных вынікаў Лепельскай аперацыі, падводзяцца яе вынікі і робяцца навуковыя высновы. Адзначаецца важнасць далейшага даследавання баявых дзеянняў Чырвонай Арміі ў ходзе Лепельскай аперацыі 1941 г. на аснове метаду гістарыяграфічнай і крыніцазнаўчай кампаратывістыкі.

Ключавыя словы: Заходні фронт, Чырвоная Армія, франтавы контрудар, Лепельская аперацыя, гістарыяграфічная і крыніцазнаўчая кампаратывістыка.

(Ученые записки. – 2013. – Том 16. – С. 18–34)

Lepel Operation – the Front-Line Offensive Counterattack of the Western Front Army in Belarus in the Summer of 1941

Novikau S.Y.
Educational establishment “Minsk State Linguistic University”, Minsk

For the first time in the scientific literature we propose a reconstruction of the counterattack of the Western Front army in Lepel direction which occurred on the territory of Vitebsk lands from the 6th to the 11th of July of 1941 in the course of the Belarusian strategic defensive operations. We carried out the analysis of the results of the study of the range of historical problems in the Soviet historiography, demonstrated modern developments in the Belarusian historical science and offered an alternative approach to the problem. The history of combat operations near Syanno and Lepel is revealed through the comparison of domestic and foreign documentary materials. Provided in the article is the factual information about the manpower and military equipment of the 5th and 7th Mechanized Corps of the Red Army, as well as the 7th and 12th armoured divisions of the German Wehrmacht. Actual results of the participation of Soviet combat units during the execution of the operational tasks of Lepel direction offensive are demonstrated, main reasons for the defeat and failure of the participants of the two counterattacks to follow combat orders near Syanno and Lepel are characterized. We offer the assessment of the results of Lepel tactical operations, make the summary and scientific conclusions. The importance of further study of the military actions of the Red Army during Lepel Operation of 1941, which is based on the methods of historiography and source comparative studies, is pointed out.

Key words: Western Front, the Red Army, the front-line counterattack, Lepel operation, historiography and source comparative studies.

(Scientific notes. – 2013. – Vol. 16. – P. 18–34)

Адрас для карэспандэнцыі: e-mail: novikau@tut.by – С.Я. Новікаў

У савецкай гістарычнай навуцы пра лакальныя контрудары Заходняга фронту на лепельскім напрамку ў ліпені 1941 года не любілі ўзгадваць, паколькі падчас іх два механізаваныя корпусы Чырвонай Арміі панеслі значныя страты ў жывой сіле і баявой тэхніцы. Сучасныя ацэнкі тых маладаследаваных падзей часта гучаць без неабходнага навуковага абгрунтавання. Так, 6 верасня 2011 г. з нагоды 70-й гадавіны тых жорсткіх баёў у Сянно быў адкрыты манумент савецкім воінам-танкістам і на пастаменце ўстаноўлены танк ІС-3¹. Як адзначалася на цырымоніі ўрачыстага адкрыцця помніка, танкавая бітва пад Сянно з’яўлялася *самай буйной танкавай бітвай у сусветнай гісторыі*, дзякуючы якой у пачатку Вялікай Айчыннай вайны быў стрыманы імклівы рух фашысцкіх войск на Маскву. У СМІ паведамлялася, што ў жорсткім баі сышліся больш за 2 тыс. баявых машын з савецкага і нямецкага бакоў, што значна пераўзыходзіла колькасць тэхнікі, якая ўдзельнічала ў знакамітай бітве пад Прохараўкай на Курскай дузе летам 1943 г. [1, с. 1]. (У дачыненні да апошняга адразу ж заўважым, што ў баях пад чыгуначнай станцыяй Прохараўка сінхранізавана па часе і прасторы адначасова з абодвух бакоў удзельнічалі да 1200 танкаў і самаходных гармат [2, с. 593].)

У святле гэтага неабходна задумацца, чаму сустрэчная танкавая бітва пад украінскімі гарадамі Брады, Дубна, Роўна і Луцк, якая адбылася з 23 па 29 чэрвеня 1941 г. з удзелам савецкіх механізаваных карпусоў Паўднёва-Заходняга фронту і некалькіх танкавых злучэнняў 1-й германскай танкавай групы, знайшла сваё адлюстраванне ў энцыклапедыі 1985 г. “Великая Отечественная война 1941–1945 гг.” [3], тады як аб *танкавай бітве пад Сянно* на Віцебшчыне ў гэтай фундаментальнай працы не напісана ніводнага (!) радка. Заўважым таксама, што “самая буйная танкавая бітва ў сусветнай гісторыі” па нейкіх прычынах абыйдзена маўчаннем і ў найноўшым расійскім энцыклапедычным выданні “Великая Отечественная война: энциклопедия” (М., 2010) [4].

Нельга сказаць, што баявыя дзеянні двух механізаваных карпусоў на Віцебшчыне ў пачатку ліпеня 1941 года цалкам заставаліся па-за ўвагай навуковай грамадскасці. Аднак за 70 пасляваенных гадоў “танкавая бітва з

удзелам больш за 2 тыс. баявых машын”, як адзначаецца ў літаратуры, чамусьці не стала тэмай асобнай манаграфіі альбо дысертацыйнага даследавання ці абмеркавання як цэнтральная праблема на спецыяльнай навуковай канферэнцыі. Аўтарам выяўлены толькі адзін спецыяльны артыкул на згаданую тэму, падрыхтаваны ў пачатку 1970-х гадоў для “Военно-исторического журнала” Міністэрства абароны СССР былым удзельнікам баёў В.В. Бутковым [5, с. 59–65].

Акрамя гэтай публікацыі баявыя дзеянні пад Сянно ў рознай ступені закранаюцца ў некаторых калектыўных, энцыклапедычных і мемуарных выданнях. Але ў цэлым танкавая баі на Віцебшчыне ў ліпені 1941 г. пакуль застаюцца недаследаванай, практычна малавядомай тэмай нават для прафесійных гісторыкаў.

Адной з аб’ектыўных прычын такога становішча можна лічыць закрытасць архіўных фондаў ваеннага ведамства ў савецкі час². Так, дакументы аперацыйнага аддзела штаба Заходняга фронту, у тым ліку дзённікі баявых дзеянняў 5-га механізаванага корпуса, былі расакрэчаны толькі ў лістападзе 2000 г. Другая прычына – невыкарыстанне айчыннымі гісторыкамі замежных дакументальных крыніц. У выніку да гэтага часу застаюцца адкрытымі наступныя пытанні:

1. Аб храналагічных рамках танкавых баёў на Віцебшчыне. (У айчыннай гістарыяграфіі сустракаюцца наступныя: 6–9, 6–10, 6–11 ліпеня 1941 года.)

2. Аб агульнай колькасці танкаў, якія ўдзельнічалі з абодвух бакоў у баях пад Сянно. (У айчыннай навуковай літаратуры падаюцца наступныя звесткі: каля 1 тыс. танкаў, да 1,3 тыс., 1,5 тыс., звыш 2 тыс., 2770 і нават да 3 тыс. баявых машын.)

3. Аб выяўленні ступені сінхроннасці праведзеных контрудараў і ўзаемадзеяння паміж 5-м і 7-м механізаванымі карпусамі (МК) у ходзе Лепельскай аперацыі 1941 года.

4. Аб стратах, панесеных з абодвух бакоў у ходзе танкавых баёў на Віцебшчыне.

5. Аб выяўленні аб’ектыўных і суб’ектыўных прычын фактычнага разгрому двух механізаваных савецкіх карпусоў Чырвонай Арміі падчас контрудараў на лепельскім напрамку.

¹ Вытворчасць такіх баявых машын пачалася ў СССР толькі ў 1943 г.

² Аўтар выказвае шчырую падзяку маскоўскаму гісторыку У.В. Фядзюніну за інфармацыйную падтрымку.

6. Аб аператыўна-тактычным значэнні Лепельскай аперацыі (перш за ўсё ў кантэксце замацавання ў сучаснай літаратуры тэзісу аб “самай буйной танкавай бітве ў сусветнай гісторыі” пад Сянно).

Мэтай даследавання з’яўляецца рэканструкцыя аднаго з першых контрудараў войск Заходняга фронту на лепельскім напрамку з 6 па 11 ліпеня 1941 г. на аснове правядзення параўнальна-гістарычнага аналізу выяўленых на цяперашні час айчынных і замежных дакументальных крыніц.

Галоўную задачу мы бачым у аналізе аператыўных баявых дзеянняў 5-га і 7-га механізаваных карпусоў Чырвонай Арміі ў ходзе правядзення імі двух цалкам самастойных контрудараў на лепельскім напрамку наступлення Заходняга фронту з 6 па 11 ліпеня 1941 г.

Матэрыял і метады. Аснову даследавання складаюць выяўленыя на цяперашні час напрацоўкі пасляваеннай айчыннай гістарыяграфіі і сучасныя навуковыя даследаванні беларускай і расійскай гістарычнай навукі. Даследчым савецкага часу так і не ўдалося стварыць поўнай карціны баявых дзеянняў і выйсці за рамкі гісторыі контрудару, праведзенага на лепельскім напрамку 5-м і 7-м механізаванымі карпусамі 20-й арміі па загадзе камандавання Заходняга фронту ў пачатку ліпеня 1941 г. Знакавым у савецкай гістарыяграфіі стаў артыкул, апублікаваны былым начальнікам штаба 5-га МК Героем Савецкага Саюза В.В. Буковым у 1971 г. У сучаснай расійскай гістарыяграфіі захоўваюцца ацэнкі, якія знайшлі адлюстраванне ў раней апублікаваных працах. У беларускай савецкай гістарыяграфіі з 1970-х гадоў замацоўваецца навуковы тэзіс аб тым, што ў раёне Лепель–Сянно летам 1941 года разгарнулася адна з самых вялікіх танкавых бітваў пачатку вайны, у якой з абодвух бакоў удзельнічала больш за 1,5 тысячы танкаў. У сучаснай беларускай гістарыяграфіі ўдалося зрабіць якасны крок у напрамку да аб’ектыўнага вывучэння гісторыі Лепельскага контрудару, па-новаму паказаць яго асобныя аспекты, у тым ліку назваць некаторыя малавядомыя факты. Аднак канцэптуальных поглядаў і ацэнак на тэму падзеі ў сучаснай беларускай гістарыяграфіі выявіць нам не ўдалося. Іншы погляд на гісторыю Лепельскага контрудару прадстаўляе расійскі гісторык А.В. Ісаеў, прапануючы альтэрнатыўны падыход да аналізу баявых падзей. Аснову такога падыходу ў яго даследаванні складае выкарыстанне новых да-

кументальных крыніц як айчыннага, так і замежнага паходжання.

З мэтай стварэння комплекснай карціны баявых падзей на лепельскім напрамку мы прапануем працяг навуковага дыскурсу на аснове выкарыстання метаду гістарыяграфічнай і крыніцазнаўчай кампаратывістыкі. У даследаванні ўпершыню прапануецца аналіз малавядомых дакументаў аб баявых дзеяннях часцей Чырвонай Арміі Заходняга фронту і часцей 2-й і 3-й танкавых груп германскага вермахта, засяроджваецца ўвага на тым бяспрэчным моманце, што гісторыкаў яшчэ чакае карпатлівая работа па праверцы ўведзеных фактычных даных і іх крытычным супастаўленні з матэрыялам іншых дакументаў. Прапануецца навуковая ацэнка аператыўна-тактычных вынікаў Лепельскай аперацыі і адзначаецца важнасць далейшага даследавання баявых дзеянняў Чырвонай Арміі ў ходзе яе правядзення з 6 па 11 ліпеня 1941 г. на Віцебшчыне.

Вынікі і іх абмеркаванне. Паспрабуем прасачыць гісторыю даследавання танкавых баёў пад Сянно і Лепелем у айчыннай гістарыяграфіі, вылучаючы з яе перыяды: савецкай гістарыяграфіі; беларускай гістарыяграфіі савецкага часу; сучаснай расійскай гістарыяграфіі; сучаснай беларускай гістарыяграфіі, а таксама прапануючы погляд на праблему на аснове выкарыстання кампаратыўнага падыходу.

Падмурак *савецкай гістарыяграфіі* быў закладзены ў шматтомнай “Истории Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945 (июня 1941 г. – ноябрь 1942 г.)” [6]. У другім яе томе змешчаны звесткі пра контрудар, праведзены па загадзе камандавання Заходняга фронту сіламі войскаў 20-й савецкай арміі ў складзе 5-га і 7-га механізаваных карпусоў. У матэрыяле адзначаецца, што з савецкага боку ў баях былі задзейнічаны каля 1 тыс. танкаў старога тыпу. З 6 па 10 ліпеня 1941 г. яны наносілі ўдар у фланг войскам 3-й нямецкай танкавай групы з раёна на поўнач і захад ад Оршы. У яго выніку праціўнік панёс вялікія страты і да поўдня 8 ліпеня быў адкінуты на 30–40 км у бок Лепеля. Пры гэтым адзначаецца, што ў раёне Сянно савецкія войскі сустрэлі ўпартае супраціўленне нямецкіх злучэнняў 47-га матарызаванага корпуса¹ і буйнога дэсанту. 10 ліпеня савецкія

¹ Пад Сянно дзейнічалі толькі асобныя часці 17-й нямецкай танкавай дывізіі адной з дзвюх танкавых дывізіяў 47-га корпуса 2-й танкавай групы вермахта.

войскі былі выведзены з бою. Сярод прычын няўдалага правядзення контрудару аўтары адзначалі “*дрэнную арганізацыю ўзаемадзеяння паміж 7-м і 5-м механізаванымі карпусамі*”. Як вынік, 7-ы МК быў спынены на паўночна-ўсходніх падыходах да горада Сянно, а войскі 5-га вялі 9 і 10 ліпеня цяжкія абарончыя баі амаль у поўным акружэнні, з якога здолелі выйсці дзякуючы па-майстэрску арганізаванаму вываду войск [6, с. 40].

У 1962 г. савецкі ваенны гісторык В.А. Анфілаў паказаў у сваім ваенна-гістарычным нарысе “Начало Великой Отечественной войны (22 июня – середина июля 1941 года)” агульную схему баявых дзеянняў 7-га і 5-га механізаваных карпусоў на працягу 6–9 ліпеня 1941 года. Перад корпусам была пастаўлена задача знішчыць варожую групоўку, што вяла наступленне з раёна Лепеля ў напрамку Віцебска. Для гэтага трэба было нанесці контрудар паміж Віцебскам і Оршай у напрамку на Сянно, Лепель [7, с. 139]. Даследчык адзначае, што найбольш упартыя і жорсткія баі разгарнуліся ў раёне на поўдзень ад Сянно [7, с. 141]. На аснове дакументаў архіва Міністэрства абароны СССР прыведзены даныя, што ў 5-га механізаванага корпуса да пачатку наступлення было каля 300 танкаў, а ў 7-м – больш за 400 танкаў (значыць, разам усяго каля 700 танкаў. – С.Н.). З нямецкага боку дзейнічала прыкладна столькі ж танкаў, у паветры панавала нямецкая авіяцыя. Такую карціну баявых дзеянняў В.А. Анфілаў прыводзіў і праз чвэрць стагоддзя, у канцы 1980-х гадоў [8, с. 170].

Знакавым у савецкай гістарыяграфіі можна назваць матэрыял “Контрудар 5-го механизированного корпуса на лепельском направлении (6–11 июля 1941 года)” [5, с. 59–65], апублікаваны былым начальнікам штаба названага корпуса, Героем Савецкага Саюза генерал-палкоўнікам В.В. Бутковым. У артыкуле, падрыхтаваным на аснове ўласных успамінаў, але з выкарыстаннем дакументальных матэрыялаў архіва Міністэрства абароны СССР, даецца штодзённае апісанне хода баявых дзеянняў 5-га МК на лепельскім напрамку на працягу амаль цэлага тыдня, з 6 па 11 ліпеня 1941 года. Пры гэтым аўтар адзначае, што ў 5-м і 7-м механізаваных карпусах мелася больш за 700 танкаў старых тыпаў [5, с. 61], у той час як лепельскую групоўку нямецкіх войскаў складалі 5 танкавых дывізіяў, што мелі больш за 1000 танкаў. В.В. Буткоў адзначаў, што агульныя

страты ў людзях і тэхніцы складалі каля 60% [5, с. 65]. (Нагадаем, што цалкам укамплектаваныя асабовым складам і баявой тэхнікай савецкія механізаваныя карпусы складалі ад 31 да 36 тыс. чалавек.)

Акрамя падрабязных звестак аб баявых дзеяннях 13-й і 17-й танкавых дывізіяў 5-га МК былы начальнік штаба прывёў таксама даныя аб дзеяннях 14-й танкавай дывізіі 7-га МК, на рубяжы наступлення якой савецкія войскі пераўзыходзілі нямецкія: па людзях – у 2, па артылерыі – у 3, па танках – у 3–4 разы [5, с. 63].

Падсумоўваючы вынікі танкавых баёў, В.В. Буткоў быў перакананы, што ў выніку контрудару 5-га МК на лепельскім напрамку часці 47-га нямецкага матарызаванага корпуса панеслі вялізныя страты, што значна зменшыла іх ударную сілу і тэмп руху на ўсход. У ходзе баёў 13-й і 17-й савецкіх танкавых дывізіяў перавага была на баку немцаў, паколькі ў паветры непадзельна панавала авіяцыя праціўніка. Ад бомбавых удараў часці корпуса неслі страты ў танках. У канцы артыкула названы галоўныя недахопы ў арганізацыі контрудару на лепельскім напрамку. Малы тэрмін, адведзены на падрыхтоўку наступлення, не дазволіў наладзіць цеснае ўзаемадзеянне паміж 5-м і 7-м МК, у выніку чаго мехкарпусы дзейнічалі адасоблена на розных напрамках [5, с. 65].

Фактычны матэрыял, уведзены ў публікацыі В.В. Буткова, у далейшым быў выкарыстаны Л.У. Чапурновай для падрыхтоўкі артыкулаў “Лепельскі контрудар” у беларускіх энцыклапедычных выданнях [9, с. 360; 10, с. 301], А.У. Стэльмах для напісання матэрыялу “Лепельскі контрудар 1941” у гісторыка-дакументальнай хроніцы “Памяць: Лепельскі раён” [11, с. 190–195], Р.С. Ірынархавым у кнізе “Западный Особый...” [12]. На жаль, некаторыя іншыя аўтары пры даследаванні лепельскага контрудару не надаюць публікацыі В.В. Буткова належнай увагі.

У сярэдзіне 1970-х гг. звесткі аб баявых дзеяннях у раёне Сянно трапляюць літаральна адным абзацам на старонкі 12-томнай калектыўнай працы “История Второй мировой войны 1939–1945” [13]. У ёй пазначалася, што з 6 па 10 ліпеня 5-ы і 7-ы механізаваныя карпусы 20-й арміі генерала П.А. Курачкіна нанеслі контрудар па дывізіях 3-й танкавай групы на лепельскім напрамку ў раёне Сянно і затрымалі іх на некалькі дзён. Да 10 ліпеня

нямецкія дывізіі выйшлі на подступы да Полацка, Віцебска, Оршы [13, с. 46]. У 1980-я гады гэзіс аб контрудары часцей 20-й арміі на лепельскім напрамку ў раёне Сянно па нямецкіх дывізіях 3-й танкавай групы заставаўся нязменным [14, с. 62].

Адметнымі ў плане паказу тых падзей можна лічыць мемуары, якія пакінуў былы начальнік штаба 13-й арміі¹ генерал С.П. Іваноў. У кнізе “Штаб армейскі, штаб фронтовай” [15] ён увёў новыя звесткі аб колькасці танкавага парку ў 5-м і 7-м механізаваных карпусах. Са спасылкай на камандуючага 20-й арміі генерала П.А. Курачкіна і яго начальніка штаба М.А. Карнеева ў кнізе прыводзяцца такія даныя: у 5-м МК на ўліку знаходзіліся 924 танкі, а ў 7-м – 715. З іх у бой маглі ўступіць каля 1400 машын, пераважна састарэлых канструкцый БТ-7 і Т-26 [15, с. 95]. Вынікам нанясення двума карпусамі контрудару па флангу і ў тыл полацкай групойкі праціўніка немцаў у агульным напрамку на Лепель стала незваротная страта больш за палову машын: шмат танкаў заселі ў балотах і былі падарваны экіпажамі. С.П. Іваноў прыйшоў да высновы, што ў ходзе лепельскага контрудару былі канчаткова страчаны больш за 50% машын, загублены два корпусы і фактычна на заходнім напрамку больш не баяздольных танкавых злучэнняў [15, с. 96]. Заўважым, аднак, што поўнай карціны баявых дзеянняў пад Сянно, Лепелем аўтару ўспамінаў стварыць не ўдалося.

У сучаснай расійскай гістарыяграфіі захоўваюцца ацэнкі, што замацаваліся ў раней апублікаваных працах. Так, у чатырох-томнай працы “Великая Отечественная война, 1941–1945” (М., 1998) [16] адзначаецца агульнапрыняты факт контрудару двух карпусоў Заходняга фронту на лепельскім напрамку. Пры гэтым на падставе дакументаў Цэнтральнага архіва Міністэрства абароны ўведзены новыя лічбы аб агульнай колькасці танкаў. Адзначаецца, што савецкія часці пераўзыходзілі праціўніка ў сілах, маючы 1,3 тыс. танкаў. На працягу 4 сутак баёў былі страчаны 832 танкі. Пры гэтым аўтары заўважаюць, што ў дакументах таго часу аб людскіх стратах не паведамлялася [16, с. 147].

Контрудар Заходняга фронту на лепельскім напрамку прыцягнуў увагу і ка-

лектыву найноўшай 12-томнай працы “Великая Отечественная война 1941–1945 годов” (М., 2011) [17]. Аўтары пішуць, што ў контрударах удзельнічалі 5-ы і 7-ы МК, якія мелі каля 1 тыс. танкаў старых тыпаў. Чацвёрта так ішлі ўпартыя баі. Для адбіцця ўдару немцы былі вымушаны кінуць 5 дывізіій і амаль увесь 2-гі паветраны флот. 9 ліпеня праціўнік захапіў Віцебск і савецкае наступленне было спынена. 5-ы і 7-ы МК страцілі 832 танкі [17, с. 126]. Відавочна, што аўтары найноўшай працы адсылаюць чытача да некаторых даных, уведзеных у навуковы зварот 50 гадоў таму, хоць у дачыненні да панесеных страт выкарыстоўваюць лічбу, уведзеную расійскімі гісторыкамі ў канцы 1990-х гадоў.

У беларускай савецкай гістарыяграфіі першыя звесткі пра баявыя дзеянні пад Сянно і Лепелем з’явіліся толькі ў сярэдзіне 1970-х гадоў. Так, у 6 томе “Беларускай савецкай энцыклапедыі” (Мінск, 1972) [18] пра Лепельскі контрудар не было прыведзена ніводнага радка, а ўжо праз тры гады ў заключным томе 12-томнай энцыклапедыі [19] у матэрыяле аб абарончых баях Чырвонай Арміі на тэрыторыі Беларусі ў ліпені–жніўні 1941 г. былі згаданы баі на віцебскім напрамку ў раёне Лепель–Сянно. Як пісаў І.Я. Марчанка, тут войскі 20-й арміі (камандуючы генерал-лейтэнант П.А. Курачкін) сіламі 2 механізаваных карпусоў 6 ліпеня нанеслі контрудар па войсках 3-й танкавай групы ворага і разгарнула **адна з самых вялікіх танкавых бітваў пачатку вайны**, у якой з абодвух бакоў удзельнічала больш за 1,5 тыс. танкаў. 8 ліпеня вораг быў адкінуты на 30–40 км у напрамку Лепеля. Тэрмінова падцягнутыя рэзервы ворага і “буйны паветраны дэсант” прымусілі савецкія войскі адступіць [19, с. 161].

У фундаментальнай 5-томнай “Гісторыі Беларускай ССР” (Мінск, 1978) былі прыведзены толькі агульныя звесткі пра тыя падзеі. У матэрыяле Э.Ф. Языковіч і В.П. Раманоўскага апісваліся ўпартыя баі, якія ў пачатку ліпеня разгарнуліся ў раёне Орша–Сянно, дзе войскі 20-й арміі сіламі двух механізаваных карпусоў 6 ліпеня нанеслі контрудар па варожых войсках 3-й танкавай групы. Асабліва жорсткія баі разгарнуліся ў раёне вёсак Трубаносы, Новае Сяло і некаторых іншых населеных пунктаў. 8 ліпеня савецкія танкісты і артылерысты разграмілі тут варожую танкавую калону. Вораг быў адкінуты ў напрамку Лепеля на 30–40 км. Немцы падцягнулі рэ-

¹ Пазіцыі 13-й арміі знаходзіліся на поўдзень ад пазіцый 20-й арміі.

зервы, і савецкія войскі былі вымушаны адступіць [20, с. 147]. Тэзіс пра нанясенне контрудару часцямі 20-й арміі пад камандаваннем генерал-лейтэнанта П.А. Курачкіна 6 ліпеня па войсках 3-й танкавай групы, а таксама пра затрымку ворага на некалькі дзён на Віцебшчыне паўтараецца і ў іншых акадэмічных выданнях канца 1970-х гадоў [21, с. 377].

Крыху больш дэталёвую карціну тых падзей падала Л.У. Чапурнова ў артыкуле “Лепельскі контрудар 1941” першага тома кароткай энцыклапедыі “Беларуская ССР” (1978) [9]. У ім адзначалася, што контрудары на лепельскім напрамку з 6 па 10 ліпеня 1941 г. праводзілі часці 20-й арміі (камандуючы генерал-лейтэнант П.А. Курачкін) Заходняга фронту ў складзе 5-га (генерал-маёр І.П. Аляксеенка) і 7-га (генерал-лейтэнант В.І. Вінаградаў) механізаваных карпусоў з мэтай разгрому лепельскай групойкі праціўніка, які наступаў у напрамку на Віцебск. Контрудар быў нанесены з раёна Багушэўска на паўднёвы захад ад Віцебска ў напрамку на Сянно і Лепель па 3-й танкавай групе нямецкіх войскаў. Злучэнні 5-га і 7-га карпусоў выйшлі ў раён Сянно, вызвалілі горад, прасунуліся на 30–40 км, разграмілі 2 нямецкія матарызаваныя палкі ў ходзе баёў на лепельскім напрамку, знішчылі нямецкую матарызаваную дывізію, да 40 гармат, значную колькасць транспартных сродкаў праціўніка. Найбольш упартыя баі, у тым ліку танкавыя (з абодвух бакоў удзельнічала да 1,5 тыс. танкаў), ішлі ў раёне на поўнач ад Сянно. Падцягнутыя немцамі рэзервы і моцная падтрымка авіяцыі прымусілі савецкія войскі спыніць наступленне і 10 ліпеня яны адышлі ў раён Оршы. У выніку контрудару былі значна зменшаны ўдарная сіла нямецкіх войскаў і тэмп іх прасоўвання на ўсход [9, с. 360].

У далейшым гэты падыход быў замацаваны ў энцыклапедыі “Беларусь у гады Вялікай Айчыннай вайны, 1941–1945 гг.” (Мінск, 1990) [22, с. 301] і 6-томнай “Энцыклапедыі гісторыі Беларусі” (Мінск, 1997) [23, с. 351].

У сучаснай беларускай гістарыяграфіі канца 1990-х гадоў кразнаўца А.У. Стэльмах падрыхтавала матэрыял, які ўвайшоў у гісторыка-дакументальную хроніку “Памяць” Лепельскага раёна. Аснову яго складала факталагічная база артыкула В.В. Буткова. Аўтар адзначала, што пад Сянно адбылася адна з самых буйных у пачатковы перыяд вайны танкавых бітваў, у якой з абодвух бакоў удзельнічала да 1,5 тысячы танкаў [11,

с. 195]. Не маючы дастатковых дакументальных сведчанняў, А.У. Стэльмах пакінула нязменнай лічбу аб агульнай колькасці танкаў, уведзеную ў канцы 1970-х гадоў Л.У. Чапурновой.

Заўважым, што ні Л.У. Чапурновой, ні А.У. Стэльмах не было зроблена ніякіх спасылак на дакументальныя ці гістарыяграфічныя крыніцы, на падставе якіх можна было б прыйсці да новых высноў. Такім чынам, да канца XX ст. беларускім даследчыкам не ўдалося аднавіць на навуковай аснове ход падзей, звязаных з Лепельскім контрударам 1941 года.

Высвятленне фактычнай колькасці савецкіх баявых машын, якія ўдзельнічалі ў ходзе Лепельскага контрудару, доўжылася ў 2000-я гады. Свой погляд на тыя баявыя падзеі прапанаваў У.В. Бешанаў у кнізе “Танкавы погром. (Куда исчезли 28 тысяч советских танков)” [24]. Ён звязіў храналагічныя рамкі контрудару Заходняга фронту з 6 па 9 ліпеня. Акрамя таго, у кнізе (без спасылак на дакументальныя крыніцы) уводзяцца новыя лічбы аб колькасці танкаў у 5-м і 7-м МК. Аўтар адзначае, што ў 1 мотастралковай і 4 танкавых дывізіях было 1770 танкаў (большасць з іх састарэлых тыпаў БТ-7 і Т-26). Ён таксама піша (зноў без спасылак на дакументы), што ў нямецкага боку на ўзбраенні было да 1 тыс. танкаў лепшых канструкцый [24, с. 291–292]. У.В. Бешанаў перакананы, што контрнаступленне двух савецкіх карпусоў цалкам правалілася, тры баявыя часці Чырвонай Арміі фактычна загінулі [24, с. 291–293].

Лічба ў 1770 танкаў згадваецца і ў найноўшым акадэмічным выданні “Беларусь в годы Великой Отечественной войны 1941–1945” (Мінск, 2005) [25]. У матэрыяле, падрыхтаваным прафесійным ваенным гісторыкам А.М. Літвіным, адзначаецца, што контрудар, распачаты 6 ліпеня 1941 г., у савецкай літаратуры падаецца як адна з найбуйнейшых танкавых бітваў пачатковага перыяду вайны, у якой з абодвух бакоў удзельнічала не менш 1,5 тыс. танкаў. У ходзе 5-дзённых баёў часці Чырвонай Арміі ў пэўнай ступені ахаладзілі наступаючы пыл ворага: яны прасунуліся на 30–60 км у раён Сянно, разграмілі 2 матарызаваныя палкі і нанеслі вялікія страты войскам праціўніка. Пры гэтым А.М. Літвін адзначае, што цана за гэты часовы поспех была вельмі высокай: 5-ы і 7-ы механізаваныя карпусы страцілі 832 танкі [25, с. 77]. Так ў беларускую

гістарыяграфію была ўпершыню ўведзена лічба фактычных страт, панесеных савецкім бокам у ходзе Лепельскага контрудару. Пры гэтым, аднак, заставалася невытлумачаным паходжанне гэтай лічбы.

Што да колькасці танкаў, якія з абодвух бакоў удзельнічалі ў Лепельскім контрудары, то ў беларускай навуцы пакуль няма адзінага погляду на гэтае пытанне. Так, у найноўшым 6-томным энцыклапедычным выданні “Рэспубліка Беларусь” [26, с. 447] у артыкуле “Лепельскі контрудар 1941” адзначаецца, што наступальная аперацыя савецкіх войск на лепельскім напрамку была праведзена 5-м і 7-м МК 6–10 ліпеня 1941 г. з удзелам каля 1770 танкаў (пераважна састарэлых тыпаў БТ-7 і Т-26). Усяго ж у жорсткіх баях на поўдзень ад Сянно з абодвух бакоў удзельнічалі, па розных ацэнках, ад 1,5 да 3 тыс. танкаў і бронеаўтамабіляў. У матэрыяле зазначана таксама, што савецкія часці пераўзыходзілі праціўніка па колькасці танкаў. 7 ліпеня савецкія войскі ўзялі Лепель. Аднак з-за адсутнасці рэгулярнай падтрымкі з паветра і праблем з забеспячэннем палівам і боезапасамаі яны былі вымушаны спыніць наступленне. 8 ліпеня немцы зноў занялі Сянно, 10 ліпеня – Лепель, савецкія часці адышлі да Оршы [26, с. 447].

З апорай на ранейшыя публікацыі быў падрыхтаваны матэрыял для “Ваеннай энцыклапедыі Беларусі” [27]. У ім Лепельскі контрудар 1941 г. упершыню падаецца як *Лепельска-Сенненскі контрудар*, праведзены 6–10 ліпеня з мэтай разгрому групойкі ворага, якая наступала ў напрамку Віцебска. Адзначаецца, што найбольш упартыя баі, у тым ліку танкавыя (удзельнічала да 1,5 тыс. танкаў), ішлі на поўнач ад Сянно (5-ы механізаваны корпус у складзе трох дывізіій вёў баявыя дзеянні выключна ўздоўж чыгуначнай веткі Орша–Лепель. – С.Н.). У выніку контрудару праціўніку нанесены страты, значна зменшаны яго ўдарныя сілы і тэмп прасоўвання на ўсход. Савецкім карпусам давялося вырвацца з акружэння ў раёне Оршы [27, с. 577–578].

Такім чынам атрымліваецца, што напрацаваныя беларускай гістарыяграфіяй матэрыялы толькі ўдакладняюць асноўнае факталагічнае поле пра баявыя дзеянні 5-га і 7-га механізаваных карпусоў Чырвонай Арміі пад Сянно [25, с. 46; 28, с. 62]. Але канцэптuallyна падзеі разглядаюцца выключна ў рамках правядзення 20-й арміяй Лепельскага контрудару,

прычым асноўная ўвага факсуецца на баявых дзеяннях у раёне Сянно. Пры гэтым застаюцца адкрытымі некаторыя важныя пытанні аб ходзе баявых дзеянняў з абодвух бакоў, а таксама ацэнкі іх фактычных вынікаў. Відавочна, што ў далейшым ход баявых дзеянняў неабходна даследаваць на аснове як айчынных, так і замежных дакументальных крыніц, з выкарыстаннем метаду гістарычнай і гістарыяграфічнай кампаратывістыкі [25, с. 77; 28, с. 35–36; 29, с. 116–236; 30, с. 78].

Важны крок у гэтым напрамку быў зроблены выканаўцамі беларуска-расійска-ўкраінскага праекта “1941 год: страна в огне: в 2 кн. – Кн. 1: Очерки” (М., 2011) [30]. Аўтары раздзела “Бітва за Беларусь летам 1941 года” А.М. Літвін і І.Ю. Варанкова выкарысталі для сваёй працы сярод іншых і нямецкія крыніцы, хоць у асноўным мемуарнага характару, а таксама малавядомыя факты, якія прывёў начальнік штаба 13-й арміі генерал С.П. Іваноў. Выкарыстаныя звесткі дазволілі ім паставіць пад сумненне апэратыўныя вынікі “так званага контрудару танкаў 5-га МК” [30, с. 378], назваць гістарычным фактам “разгром мехкарпусоў пад Лепелем” і пераканацца ў тым, што “*задуманы камандаваннем Заходняга фронту і безумоўна ўхвалены Стаўкай контрудар двух механізаваных карпусоў не толькі пацярпеў поўнае фіяска, але і пакінуў войскі фронту практычна без танкаў*” [30, с. 378].

На наш погляд, гісторыкам удалося зрабіць якасны крок у напрамку да аб’ектыўнага вывучэння гісторыі Лепельскага контрудару, па-новаму паказаць яго асобныя аспекты, у тым ліку назваць некаторыя малавядомыя факты. Яны адзначаюць, што ў 5-м і 7-м савецкіх механізаваных карпусах было каля 1400 машын, задзейнічаных у ходзе контрудару на лепельскім напрамку [30, с. 118]. Атрымліваецца, што аўтары адыходзяць ад папярэдняй лічбы, адпаведна якой агульная колькасць баявых машын з абодвух бакоў складала не менш 1,5 тыс. танкаў [25, с. 35]. У дачыненні да панесеных савецкім бокам баявых страт аўтары перакананы, што два корпусы страцілі не палову, а амаль 2/3 ад парка баявых машын (з 1639 машын баяздольнымі лічылася каля 1400 баявых адзінак). Акрамя таго, даследчыкі паспрабавалі крытычна ацаніць факт разгрому двух танкавых злучэнняў, выявіць яго як аб’ектыўны, так і суб’ектыўны прычыны.

На багатай дакументальнай базе паказвае ход Лепельскага контрудару Р.С. Ірынархаў у сваёй кнізе “Агонія 1941. Кровавыя дарогі отступлення” (М., 2011). У цэлым ён прытрымліваецца падыходаў і ацэнак, уведзеных у гістарыяграфію былым начальнікам штаба 13-й арміі генералам С.П. Івановым [12].

Такім чынам, нягледзячы на наяўнасць агульных публікацый (выключэнне складае артыкул В.В. Буткова) і пэўных фактаў у калектыўных працах, дзе закранаецца гісторыя контрудару Заходняга фронту ў раёне Сянно, Лепель, пакуль нельга казаць, што ў айчыннай гістарыяграфіі існуе дастаткова поўнае навуковае даследаванне танкавых баёў пачатку ліпеня 1941 г. Без уліку дакументаў нямецкага боку практычна немагчыма аднавіць ход баявых дзеянняў і наблізіцца да поўнага апісання характару тых падзей.

Паспрабуем прадставіць вядомыя нам гістарыяграфічныя звесткі ў выглядзе зводнай табліцы 1.

Альтэрнатыўны погляд на гісторыю Лепельскага контрудару ў апошні час прадстаўляе расійскі гісторык А.В. Ісаеў [31, с. 329–373], які зыходзіць з думкі пра тое, што паўнаважнасна вывучэнне тых падзей магчыма толькі пры аднаўленні карціны баявых дзеянняў з абодвух бакоў, савецкага і нямецкага: без гэтага нельга зрабіць вывады аб рэальным ходзе асобных падзей і стварыць колькі-небудзь адэкватную карціну вайны ўвогуле [32, с. 27–33]. Ён упершыню прапануе высновы, атрыманыя на падставе выкарыстання як новых айчынных, так і замежных дакументаў. Даследчык адзначае, што з савецкага часу ў гістарыяграфіі замацаваліся лічбы, якія не адпавядаюць дакументальным крыніцам. Калі паводле ваенных мемуараў, у 7-м механізаваным корпусе было 715 танкаў, то, паводле архіўных дакументаў, уведзеных А.В. Ісаевым, толькі 507 баявых адзінак [31, с. 334]. Укамплектаванасць танкавага парку ў 13-й і 17-й танкавых дывізіях 5-га МК на момант правядзення Лепельскага контрудару складала 739 машын, тады як, паводле звестак штаба 20-й арміі, гэта лічба даходзіла да 924 баявых машын [31, с. 347]. Інакш вызначае А.В. Ісаеў і маштабы Лепельскага контрудару. Ён дакументальна абгрунтоўвае сваю думку пра тое, што пяцідзённыя баявыя дзеянні пад Сянно і Лепелем нельга разглядаць як адзіную баявую аперацыю. На самай справе, яна распалася на два самастойныя контрудары, праведзеныя разрознена па месцы і часе: першы сіламі 7-га мех-

корпуса з раёна Віцебска ў напрамку Бешанковічы–Лепель; другі – сіламі 5-га механізаванага корпуса з раёна Оршы ў напрамку Сянно–Лепель [31, с. 340].

Дакументы, уведзеныя А.В. Ісаевым, сведчаць, што 10 ліпеня нельга лічыць канчатковай датай аперацыі, паколькі на гэты дзень 5-му і 7-му МК была пастаўлена баявая задача – нанесці сумесны ўдар у напрамку на Бешанковічы. Але на той момант 5-ы МК фактычна апынуўся ў акружэнні, і выхад асноўных яго сіл быў завершаны толькі ў сярэдзіне наступнага дня, 11 ліпеня 1941 г. Гэта азначае, што контрудар ад яго пачатку і да заканчэння працягваўся 6 дзён [31, с. 371].

З мэтай стварэння *комплекснай карціны* баявых падзей на лепельскім напрамку прапануем працяг навуковага дыскурсу па тэме. Перш-наперш неабходна сказаць некалькі слоў аб Дырэктыве № 16 ад 4 ліпеня 1941 г. У ёй новае камандаванне Заходняга фронту на чале з Маршалам С.К. Цімашэнкам паставіла задачы для вайсковых часцей фронту, у тым ліку ліквідаваць лепельскую групоўку праціўніка, якая наступала з раёна Лепеля, Полацка ў напрамку Віцебска. У штабе арміі пад камандаваннем генерал-лейтэнанта П.А. Курчкіна быў распрацаваны план аперацыі, адпаведна якому: 7-му МК было загадана наступаць з раёна Віцебска ў напрамку Бешанковічы–Лепель і ў далейшым нанесці ўдар па флангу і ў тыл полацкай групоўкі 3-й танкавай групы праціўніка; 5-му МК – нанесці ўдар ў напрамку Сянно–Лепель з мэтай далейшага развіцця ўдару на захад, на Глыбокае і Докшыцы. Такім чынам, 5-ы і 7-ы МК павінны былі правесці два самастойныя контрудары па збежных напрамках на Лепель. У якасці тэрміну пераходу ў контрнаступленне было вызначана 5 ліпеня 1941 года [31, с. 340].

Што да ўкамплектаванасці савецкіх танкавых карпусоў баявымі машынамі на момант пачатку нанясення ўдару, прывядзём наступныя даныя (гл. табліцу 2).

Адрозна ж звернем увагу на карэляцыю даных у табліцы і тых, што прыведзены ў журнале баявых дзеянняў 5-га механізаванага корпуса. Паводле апошняга, корпус прыбыў на фронт па штатах мірнага часу. На 5 ліпеня ў танкавых дывізіях укамплектаванасць выглядала наступным чынам: па 2 батальёны танкаў БТ-7 (усяго 100 машын); па адным батальёне танкаў Т-26 (усяго па 31 машыне) і адным батальёне танкаў ХТ-26 (усяго па 31 танку). Відавочна, што пры параўнанні

данных табліцы і дакумента найбольшая ступень карэляцыі назіраецца толькі ў апошнім выпадку. І адразу ж узнікае пытанне, наколькі ўвесь уліковы штат танкавага парку быў задзейнічаны падчас Лепельскай аперацыі. У танкавым палку 109-й мотастралковай дывізіі па штату знаходзілася 158 танкаў, з якіх на фронт прыбылі толькі 70 танкаў, астатнія 88 танкаў да раёна выгрузкі на ўчастку Смаленск–Орша не дайшлі. Пры гэтым жа згадваецца, што ўсяго корпус быў укамплектаваны 802 танкамі [32, арк. 102].

З табліцы бачна, што на момант пачатку баявых дзеянняў агульная колькасць баявых машын складала 1345 танкаў розных тыпаў, у тым ліку 96 танкаў KB і T-34. Таксама неабходна мець на ўвазе, што ў табліцы не ўлічаны 153 бронеаўтамабілі, што знаходзіліся на ўзбраенні 5-га механізаванага корпуса, а таксама 70 танкаў, якія прыбылі разам з мотастралковым палком у раён Оршы. Даныя табліцы сведчаць, што большасць баявых машын новых тыпаў знаходзілася ў 7-м механізаваным корпусе, а менавіта ў адной з элітных савецкіх часцей – 14-й танкавай дывізіі, у якой ваяваў сын Сталіна старшы лейтэнант Я.І. Джугашвілі¹.

Аб колькасці танкаў з нямецкага боку пакуль частковыя звесткі. Паводле захаваных дакументаў, можна скласці наступную карціну аб укамплектаванасці танкамі нямецкіх танкавых дывізіяў да моманту пачатку баявых дзеянняў у раёне Лепеля, Сянно (гл. табліцу 3)

З лічбавых даных бачна, што 5-ы і 7-ы савецкія МК значна пераўзыходзілі нямецкія часці па колькасці баявых машын. Пра тое, што ўдзельнікі контрудару мелі больш танкаў, чым немцы, пісаў былы начальнік штаба 5-га МК В.В. Буткоў. Неабходна, аднак, мець на ўвазе, што агульная маса танкаў не знаходзілася адначасова ў танкавым баі на адной баявой прасторы. Як бачна з дзённікаў баявых дзеянняў савецкіх танкавых дывізіяў, баі насілі лакальны характар, вяліся з удзелам палкавога, а не дывізійнага штату танкаў, не кажучы пра адначасовы ўдзел баявой тэхнікі ўсяго корпуса ў танкавых баях пад Сянно ці Лепелем. Пры гэтым танкі новых тыпаў (накшталт савецкага T-34 ці нямецкага Pz. IV) складалі ўсяго прыкладна дзясятую частку агульнай колькасці машын. Адной з адметнасцяў нямецкіх танка-

вых дывізіяў у пачатку ліпеня 1941 г. з'яўлялася частковая неўкамплектаванасць танкавага парку. Так, 17-я танкавая дывізія на момант правядзення маршу па маршруце Барысаў–Сянно–Коханава на працягу першай дэкады ліпеня мела толькі 60% баявых машын, якія былі падзелены на тры баявыя групы. Адна з іх выконвала баявы марш і з'яўлялася ўдзельнікам баёў у раёне Сянно [33, вл. 1].

Аналіз айчынных і замежных дакументаў дазваляе выявіць тры аспекты баявых дзеянняў, якія раней заставаліся па-за ўвагай. Так, звернем увагу на баявое данясенне № 8 камандуючага 20-й арміяй аб выніках баявых дзеянняў 5-га і 7-га механізаваных карпусоў у першыя тры дні ад пачатку Лепельскай аперацыі. У ім П.А. Курачкін дакладаў у Генеральны штаб, што 5-ы і 7-ы МК прадаўжаюць выконваць задачу па знішчэнні лепельскай групы ў праціўніка, наносячы ўдары ў напрамку Сянно, Лепель. Пры гэтым 7-ы МК пад прыкрыццём 153-й стралковай дывізіі і мотастралковых часцей 18-й танкавай дывізіі, якая займала раён Сянно, у 13 гадзін пачаў перагрупоўку да левага флангу. У той жа час танкі праціўніка пры падтрымцы авіяцыі атакавалі правы фланг 18-й танкавай дывізіі з лясоў на поўнач ад Сянно і перайшлі ў наступленне, заняўшы Новае Сяло (6 км на ўсход ад Сянно). 5-ы МК да 9 гадзін раніцы заняў зыходнае становішча ў раёне саўгаса Федэратыўны, Лозы, ст. Клімавічы (10–15 км на поўдзень ад Сянно), насупраць 27-й мотадывізіі праціўніка, якая з артылерыяй абаранялася на рубяжы Вяцера, Дзідава. Адбіўшы а 13-й гадзіне на рубяжы Чырвоны Маяк, Азярышча атаку каля 100 танкаў, падтрыманых авіяцыяй, корпус перайшоў у наступленне, прычым 17-я танкавая дывізія на ўчастку Вялікія і Малыя Ліпавічы (20 км на паўднёвы захад ад Сянно) разграміла 36-ы мотастралковы полк 27-й мотадывізіі, знішчыла цяжкую батарэю, тры лёгкія батарэі і пяць супрацьтанкавых гармат. Праціўнік адышоў у напрамку на Чарэю, яго праследуюць часці 17-й танкавай дывізіі. У гэты ж час 13-я танкавая дывізія ў баях на поўдзень ад Сянно разграміла да двух батальёнаў 34-га мотапалка 27-й мотадывізіі. У якасці баявой задачы наступнага дня быў вызначаны працяг наступлення чатырма дывізіямі двух МК у агульным напрамку на Лепель [34, с. 325–326].

Адразу ж звернем увагу на тое, што ў данясенні камандуючага 20-й арміяй генерал-лейтэнанта П.А. Курачкіна названы нямецкія падраздзяленні, якіх насамрэч не было на гэтым

¹ У ходзе адступлення дывізіі 17 ліпеня ў раёне Лёзна ён быў узяты ў палон на ўчастку наступлення 5-га палка 12-й нямецкай танкавай дывізіі.

участку баявых дзеянняў. Паводле загаду камандавання 3-й нямецкай танкавай групы, 2 ліпеня чатыры дывізіі (у складзе 7-й і 12-й танкавыя, 14-й і 20-й матарызуваныя) пачалі наступаць на Веліж праз Дзвіну на ўчастку Віцебск–Полацк [35, вл. 3]. Загад аб наступленні праз Чарэю і Сянно ў напрамку станцыі Коханава атрымала 17-я танкавая дывізія 47-га танкавага корпуса 2-й танкавай групы. Пры гэтым удзел усіх згаданых нямецкіх падраздзяленняў у баявых дзеяннях пад Лепелем не пацвярджаецца дакументальна. Прыведзеныя нямецкія даныя паказваюць памылковасць узгадванняў пра назвы іншых нямецкіх часцей [33, вл. 1]. Заўважым, што і ў нямецкіх дакументах даволі часта фігуруюць даныя выведкі, якія не заўсёды пацвярджаюцца фактамі.

Даволі важным нам падаецца разгляд баявых дзеянняў, якія адлюстраваны ў савецкіх і нямецкіх дакументах.

У якасці першага прыкладу прывядзем баявыя дзеянні 13-й танкавай дывізіі на працягу аднаго дня 8 ліпеня 1941 г. У публікацыі былога начальніка штаба 5-га МК баявым падзеям, якія адбыліся на працягу гэтага дня, прысвечана толькі некалькі радкоў: “13-я танкавая дывізія ў сваёй паласе правяла пяць атак, але поспеху не мела. У другой палове дня яна неаднаразова падвяргалася ударам варожай авіяцыі і была вымушана адмовіцца ад далейшых атак” [5, с. 64].

Рассакрэчаныя дакументы, а менавіта “Падрабязнае апісанне першага бою 13-й танкавай дывізіі ў раёне Толпіна 8.7.41 г.”, дазваляюць скласці больш падрабязную карціну тых падзей [36, арк. 32]. Да 9.00 раніцы 8 ліпеня ёй ставілася задача наступаць у напрамку Лукомль і Лепель, знішчыць праціўніка і да зыходу дня авалодаць паўднёвай часткай Лепеля. Выкананне баявой задачы забяспечвалі 25-ы і 26-ы танкавыя, 13-ы мотастралковы і 13-ы артылерыйскі палкі. Атака пачалася ў 12.00 без артылерыйскай падрыхтоўкі, паколькі да таго моманту артылерыйскі полк, зенітны дывізіён і батальён цяжкіх танкаў знаходзіліся толькі на падыходзе да пазіцыі. Першы дывізіён 13-га артылерыйскага палка заняў пазіцыі і адкрыў агонь толькі а 14-й гадзіне, а другі дывізіён дасягнуў раёна агнявой падрыхтоўкі толькі ў 17 гадзін і ўвогуле не ўдзельнічаў у баі.

У раёне Навінкі, Толпіна дывізія сутыкнулася з моцна арганізаванай процітанкавай абаронай, некалькі танкавых атак, праведзеных з 16.00 да 20.00, не прынеслі поспеху. Значныя страты былі панесены савецкімі войскамі і ў выніку беспера-

пыннага ўздзеяння варожай авіяцыі. Цяжкія танкі, якія складалі рэзерв 13-й дывізіі, былі выкліканы на месца бою, але прыбылі толькі ў 20.00. У дакуменце адзначаецца, што часці дывізіі панеслі вялікія страты: 26-ы танкавы полк страціў 47 танкаў, 25-ы – 27, батальён цяжкіх танкаў – 6. На наступны дзень, 9 ліпеня, дывізія не вяла баявых дзеянняў, акрамя таго, што падвяргалася бамбардзіроўкам нямецкай авіяцыі. 10 ліпеня 13-я дывізія апынулася ў нямецкім акружэнні [37, арк. 5–6].

У якасці другога прыкладу звернемся да “Справаздачы аб баявых дзеяннях часцей 17-й танкавай дывізіі з 4.7.41 г. да 19.7.41 г.” [38, арк. 27–32]. Яна сведчыць, што галоўнай задачай гэтай вайсковай адзінкі з’яўляўся захоп Лепеля. На працягу 7 ліпеня 33-я і 34-ы танкавыя палкі дывізіі праводзілі запраўку матэрыяльнай часці палівам, сустрэчы з праціўнікам не мелі. Раніцай 8 ліпеня ў раёне Вялікіх Ліпавічаў удалося захапіць 24 гарматы розных калібраў, 3 танкі, 4 трактары і 3 аўтамашыны. Аднак у 18 гадзін дывізія была атакавана праціўнікам (які меў да 60 танкаў і 600 матацыклістаў), пасля чаго 33-ці танкавы полк апынуўся ў акружэнні. З 18.00 да 21.00 нямецкая авіяцыя бесперапынна наносіла ўдары па часцях дывізіі ў раёнах Цэрэбені, Малыя і Вялікія Ліпавічы, таму немагчыма было аказаць дапамогу 33-му палку. 34-ы танкавы полк страціў у выніку баёў 8–10 ліпеня 1941 г. 84 адзінкі баявой тэхнікі і 72 чалавекі (у тым ліку 41 чалавек малодшага і старшага каманднага складу). Аднай з прычын гэтага ў дакуменце называецца адсутнасць своечасовых і дакладных даных ад разведкі. Так, 8 ліпеня 34-ы танкавы полк страціў большую частку сваіх танкаў, паколькі яны завязлі ў балоце і былі знішчаны артылерыйскім агнём праціўніка. У дакуменце таксама адзначаецца, што ў выніку баёў пад Сянно, Ліпавічамі, Лядамі, Соф’еўкай і Потавам праціўніку былі нанесены вялізныя страты: 17-я дывізія знішчыла 40 танкаў, 10 бронемашын, 89 грузавых аўтамашын, разграміла два штабы і цэлы шэраг іншых відаў узбраенняў. Асобна зазначым, што паводле справаздачы, за перыяд з 7.7.41 па 5.8.41 г. часці 17-й танкавай дывізіі правялі толькі 4 (!) танкавыя атакі і адзін раз былі атакаваны праціўнікам у колькасці 60 танкаў [38, арк. 32].

Не менш важнымі ў рассакрэчаных дакументах з’яўляюцца і звесткі пра заключную частку баявых дзеянняў, дзе даюцца ацэнкі і падводзяцца некаторыя вынікі. Паводле загаду № 1 штаба 20-й арміі, 5-ы механізаваны кор-

пус ва ўзаемадзеянні з 7-м МК павінен быў спачатку сканцэнтравать сілы на левым флангу, а потым ліквідаваць нямецкую групоўку і авалодаць Лепелем да зыходу дня 6 ліпеня 1941 г. У дакуменце запісана, што поўнасьцю задачу корпус не выканаў. У ходзе баёў з 8 па 10 ліпеня і

11 ліпеня пры выхадзе з акружэння корпус панёс наступныя страты па танках: у 13-й танкавай дывізіі – 82 адзінкі баявой тэхнікі, у 17-й танкавай – 244, у 109-й мотастралковай – 40 танкаў. Ад дзеянняў нямецкай авіяцыі было страчана каля 50% танкаў, тады як ад процітанкавай абароны і ў ходзе баёў ад танкаў праціўніка – каля 30%. Яшчэ 20% танкаў выбылі за строю і завязлі ў балотах, паколькі не было магчымасці іх эвакуацыі па прычыне абстрэлу праціўнікам [39, арк. 111–112].

Зварот да нямецкіх дакументаў дазваляе ўбачыць асобныя падзеі з процілеглага боку. Звернемся да “Дзённіка баявых дзеянняў 17-й нямецкай танкавай дывізіі”, якая ўдзельнічала ў баях пад Сянно. Нагадаем, што пад Сянно ўдзельнічала баявая група дывізіі, якая мела 80 танкаў. З дакумента вынікае, што за часам 6-дзённага (з 5 па 10 ліпеня) баявога рэйду праз Сянно ў напрамку Коханава (паміж Талачынам і Оршай) на полі бою дывізіі былі знішчаны звыш 250 танкаў 5-га савецкага танкавага корпуса (з якіх прыкладна 150 пры дапамозе авіяцыі) [33, вл. 6]. На працягу аднаго дня, 8 ліпеня, у раёне Толпіна падчас упартых баёў было знішчана 68 савецкіх танкаў, з якіх 51 танк быў ліквідаваны ў выніку вядзення агню адным процітанкавым батальёнам [33, вл. 6].

Паводле дакумента, савецкае наступленне вялося ў двух напрамках – на Ліпавічы і Толпіна. Яно пачалося з танкавай атакі ў 5.30 раніцы 8 ліпеня, але да 7-й гадзіны было спынена агнём процітанкавай артылерыі. У 8.10 савецкія войскі нанеслі новы моцны ўдар з выкарыстаннем танкаў і стралковых падраздзяленняў, якія наступалі пры актыўнай падтрымцы артылерыі. У выніку такога ўдару нямецкі бок апынуўся ў крызіснай сітуацыі і быў вымушаны пачаць адвод сваіх тылавых часцей і маршавых калон з раёна Толпіна ў напрамку Чарэі. Упартыя баі ішлі на працягу ўсёй першай паловы дня. У выніку іх савецкаму боку ўдалося прарвацца на паўднёвы захад ад Толпіна і адсекчы нямецкія тылавыя службы ад баявых часцей дывізіі. Толпіна было захоплена 39-м нямецкім танкавым палком толькі ў

21.15. У выніку баёў у раёне Ліпавічаў і Толпіна савецкія часці страцілі 52 танкі.

На наступны дзень, 9 ліпеня, нямецкія войскі планавалі нанесці ўдар на Сянно з мэтай злучыцца з баявымі часцямі, што дзейнічалі ў раёне Абольцаў. Аднак гэтая задача выканана не была, паколькі там былі выяўлены моцныя сілы савецкіх войскаў. Як адзначаецца ў дакуменце, толькі ў другой палове дня немцы нанеслі ўдар у напрамку Сянно. Каля 17.00 баявая група дывізіі дасягнула Сянно на паўднёвым захадзе. Толькі ў сярэдзіне дня 10 ліпеня 17-я нямецкая танкавая дывізія здолела дасягнуць Коханава [33, вл. 6].

Важным падаецца нам і такі факт вядзення баявых дзеянняў савецкімі і нямецкімі часцямі. Напрыклад, 7 ліпеня ў раёне Дубравы–Гняздзілавічы, дзе паміж Бешанковічамі і Астроўна вяла наступленне 14-я савецкая танкавая дывізія, 7-я мотапяхотная брыгада 7-й нямецкай танкавай дывізіі на працягу аднаго дня знішчыла 103 танкі, у тым ліку 2 танкі КВ і 4 танкі Т-34, тады як самі немцы пры гэтым страцілі 2 танкі, 1 цяжкую процітанкавую і 2 лёгкія штурмавыя гарматы, адну процітанкавую, 2 зенітныя гарматы і 2 аўтамабілі [40, вл. 294]. Паводле данясення 39-га нямецкага армейскага корпуса, 7-я дывізія на працягу баёў пад Віцебскам з 6 па 12 ліпеня знішчыла 198 танкаў, 15 гармат, 14 процітанкавых гармат, 608 аўтамабіляў, 4 самалёты і ўзяла ў палон 620 чалавек. Большая частка гэтых трафеяў была ўзята на паўднёвым захадзе ад Віцебска, каля Сянно і Дубровы. 12-я нямецкая танкавая дывізія, якая ўступіла ў баявыя дзеянні пад Сянно значна пазней, знішчыла 146 танкаў (большая частка з якіх была ў тым раёне). Усяго 39-м нямецкім армейскім корпусам на Віцебшчыне, у раёне Улы і каля Віцебска, быў знішчаны 371 танк, з якіх абсалютная большасць – у ходзе баёў пад Сянно. (Заўважым, што баявыя дзеянні з удзелам 7-га і 5-га МК прадаўжаліся і пасля завяршэння баёў пад Сянно. Так, 14-я танкавая дывізія 7-га механізаванага корпуса страціла з 13 па 17 ліпеня ў раёне Лёзна яшчэ 89 танкаў [41, вл. 464–465].

На аснове аналізу дзённікаў баявых дзеянняў 7-й, 12-й, 20-й танкавых і 20-й матарызаванай нямецкіх дывізіі 3-й танкавай групы, а таксама 17-й танкавай дывізіі 2-й танкавай групы можна падлічыць, што ў ходзе баявых дзеянняў у раёне Дубравы, Бешанковічаў, Сянно, а таксама Улы, Віцебска і Лёзна да сярэдзіны ліпеня 1941 г. былі знішчаны

694 савецкія танкі, менш за палову з іх – у раёне Сянно [41, вл. 464–465]).

Дакладных даных аб стратах баявой тэхнікі 3-й нямецкай танкавай групай намі пакуль не выяўлена. Вядома толькі, што ў 2-й танкавай групе па стане на 7.7.41 г. баяздольнымі лічыліся: у 3-й і 18-й танкавых дывізіях – 35% машын; у 4-й і 17-й (апошняя ўдзельнічала ў баях пад Сянно) – 60%; у 10-й танкавай дывізіі – 80%. Фактычна страчанай за гэты час лічылася кожная 10-я машына [42, вл. 149].

Што да страт асабовага складу, то яны былі наступныя. Нямецкія войскі страцілі 544 афіцэры (170 загінулі, 366 паранены, 8 прапалі без вестак) і 10162 унтэр-афіцэраў і радавых (2341 загінулі, 7126 паранены, 605 прапалі без вестак) (гл. табліцу 5). Паводле дакументаў 5-га савецкага механізаванага корпуса, у выніку баёў з 8 па 11 ліпеня агульныя страты ў жывой сіле ў корпусе складалі 646 чалавек (у тым ліку 138 забітымі і 357 прапаўшымі без вестак) [39, арк. 111].

Наконт апэратыўна-тактычных вынікаў Лепельскай апэрацыі, праведзенай у пачатку ліпеня 1941 г., выказваюцца самыя розныя ацэнкі. У першую чаргу, гэта звязана з незваротнай стратай значнай колькасці танкаў. Некаторыя прычыны гэтага назваў у час допыту ў

нямецкім палоне былога камандзіра 14-га гаўбичнага палка 14-й танкавай дывізіі Я.І. Джугашвілі (17 ліпеня ў раёне Лёзна трапіў у палон на ўчастку наступлення 5-га пяхотнага палка 12-й нямецкай танкавай дывізіі 3-й танкавай групы) [43, вл. 1–3]. Ён даў высокую ацэнку нямецкай танкавай тэхніцы і яе выкарыстанню на полі бою, адзначыўшы пры гэтым, што няўдачы савецкіх войскаў звязаны не столькі з недахопам тэхнікі ці ўзбраенняў, колькі з няздольнасцю камандзіраў і адсутнасцю ў іх вопыту вядзення маневранага бою. Такое становішча, на яго думку, стала расплатай за рэпрэсіі супраць вядучага каманднага складу Чырвонай Арміі. У выніку якіх ні на адным узроўні – ні брыгады, ні дывізіі, ні корпуса – не заўсёды маглі своечасова прыняць правільнае апэратыўнае рашэнне. Сведчаннем гэтаму Я.І. Джугашвілі назваў наступальную апэрацыю, праведзеную савецкім камандаваннем пад Віцебскам. У сітуацыі, калі штабы не мелі сувязі з часцямі і паміж сабой, сярод салдат узнікала паніка, камандзіры і камісары вымушаны былі са зброяй у руках стрымліваць тых, хто пакідаў пазіцыі. Таксама Джугашвілі адзначаў, што артылерысты вымушаны былі весці агонь па праціўніку без палявых карт [43, вл. 1–3].

Табліца 1

Зводныя даныя пра Лепельскі контрудар летам 1941 г.

Аўтар	Храналогія	Колькасць танкаў	Страты савецкага боку
Анфілаў В.А.	6–9 ліпеня 1941	каля 700 савецкіх танкаў	Вялікія страты
6-томная гісторыя Вялікай Айчыннай вайны 1941–1945 гг.	6–10 ліпеня 1941	каля 1 тысячы савецкіх танкаў	Вялікія страты
Буткоў В.В.	6–11 ліпеня 1941	больш за 700 савецкіх танкаў	Каля 60% у жывой сіле і тэхніцы
Чапурнова Л.У.	6–10 ліпеня 1941	да 1500 танкаў з абодвух бакоў	Вялікія страты
Іваноў С.П.	6–9 ліпеня 1941	каля 1400 савецкіх танкаў	Больш за 50% танкаў
Сучасная расійская гістарыяграфія	6–10 ліпеня 1941	1300 савецкіх танкаў	832 танкі
Стэльмах А.У.	6–11 ліпеня 1941	да 1500 танкаў з абодвух бакоў	Каля 60% у жывой сіле і тэхніцы
Бешанаў У.В.	6–9 ліпеня 1941	больш 1700 савецкіх танкаў	Механізаваныя карпусы загінулі
Ірынархаў В.С.	6–9 ліпеня 1941	каля 1400 савецкіх танкаў	Каля 60% у жывой сіле і тэхніцы

Табліца 2

Колькасць танкаў у танкавых дывізіях 5 (на 7.7.41) і 7 МК (6.7.41 г.)*

Тыпы танкаў № тд	КВ	Т-34	БТ-7	БТ-5	Т-26	ХТ	Т-37	Т-27	Усяго
13-я танкавая дывізія	7	10	238	-	112	26	20	-	
17-я танкавая дывізія	6	10	255	4	112	31	-	7	
увогуле	13	20	493	4	224	57	20	7	838
14-я танкавая дывізія	24	29	176	-	-	16	-	-	
18-я танкавая дывізія	10	-	11	-	187	54	-	-	
Увогуле	34	29	187	-	187	70	-	-	507

* Табліца складзена па даных: Исаев, А.В. Неизвестный 1941. Остановленный блицкриг / А.В. Исаев. – М., 2010. – С. 334, 347.

Табліца 3

Колькасць танкаў у танкавых дывізіях 3-й танкавай групы (на 1.7.41 г.)**

Тыпы танкаў № тд	Pz. II	Kpfw. 38 (t) – LT v. 38	Pz. IV	Камандзірскія (Pz. III)	Увогуле
7-я танкавая дывізія	32	105	17	8	162
12-я танкавая дывізія	39	114	18	9	180
Увогуле	71	219	35	17	342

** Складзена па даных: BA-MA. RH 21-3/732: Panzer AOK 3. Ia Nr. 520/42 geheim: Gefechtsberichte Russland 1941/42, Bl. 13.

Табліца 4

Захаванасць матэрыяльнай часткі 14-й (на 10.7.41) і 17-й (на 13.7.41) танкавых дывізіій***

Тыпы танкаў № тд	КВ	Т-34	БТ-7	Т-26	ХТ	Увогуле
14-я танкавая дывізія	10	7	86	12	-	115
17-я танкавая дывізія	3	3	75	34	17	132
Увогуле	13	10	161	46	17	247

*** Табліца складзена па даных: Исаев, А.В. Неизвестный 1941. Остановленный блицкриг / А.В. Исаев. – М., 2010. – С. 373.

Табліца 5

Страты асабовага складу баявых часцей 3-й танкавай групы з 30.6. па 13.7.41 г.****

Віды страт № дывізіі	Загінулі		Паранены		Зніклі	
	афіцэры	у/афіцэры і радавыя	афіцэры	у/афіцэры і радавыя	афіцэры	у/афіцэры і радавыя
7. Pz. Division	31 (108)	380 (1366)	76	944	1	42
12. Pz. Division	27 (69)	321 (1424)	42	1046	-	57
19. Pz. Division	33 (113)	425 (1777)	78	1246	2	106
20. Pz. Division	24 (88)	440 (1783)	62	1303	2	40
14. I.D. (mot.)	26 (74)	509 (2245)	45	1410	3	326
18. I.D. (mot.)	19 (60)	205 (1055)	41	823	-	27
20. I.D. (mot.)	10 (32)	151 (512)	22	354	-	7
Увогуле	170 (544)	2431 (10162)	366	7126	8	605

****Табліца складзена па даных: ВА-МА. RH 21-3/46: Panzergruppe 3. Gesamtaufstellung der bisher gemeldeten Verluste, Stand vom 13.7.41, Bl. 149.

У гэтым плане падаюцца важнымі і некаторыя іншыя факты, без уліку якіх немагчыма казаць аб стварэнні суцэльнай панарамы танкавых баёў на Віцебшчыне летам 1941 г. Звернемся да малавядомага архіўнага дакумента – вынікаў інспектавання, праведзенага па даручэнні камандуючага Заходнім фронтам С.К. Цімашэнкі членам Ваеннага Савета фронту, першым сакратаром ЦК КП(б)Б П.К. Панамарэнкам. Падрыхтаваная ў жніўні на імя І.В. Сталіна дакладная запіска ўтрымлівае шмат важных ацэнак таго, што адбылося ў ходзе правядзення контрудару на лепельскім напрамку. У прыватнасці, была адзначана схільнасць многіх военачальнікаў і камандзіраў да дзеянняў “лабавымі ўдарамі”, “коннай лавай”, “навалам”, вядомых з часоў Грамадзянскай вайны. У дакуменце гаворыцца, да чаго прывяла падобная тактыка ў 7-м механізаваным корпусе, якія меў 526 танкаў. Так, “з 9 па 20 ліпеня корпус прайшоў шлях з баямі [ў раёне] Рудня–Лёзна–Бешанковічы і назад у Лёзна. У гэтым рэйдзе корпус страціў усе танкі па прычыне таго, што ў першы дзень корпус распачаў без разведкі лабавую атаку на вузел абароны праціўніка, у выніку страціў адразу 100 танкаў. Далей, зноў-такі ў выніку адсутнасці разведкі, корпус патрапіў пад перакрываўны агонь двух замаскіраваных танкавых калон праціўніка і таксама страціў шмат танкаў. Затым корпус адышоў у балота. Шмат танкаў завязлі, а астатнія былі страчаны па дарогах. Так злачынна быў загублены адзін з моцных карпусоў” [44, с. 42, 45, 51–65].

Заклучэнне. Падводзячы высновы, трэба перш за ўсё адзначыць, што Лепельская аперацыя, праведзеная па загадзе штаба Заходняга фронту сіламі двух матарызаваных карпусоў у пачатку ліпеня 1941 года, сапраўды вызначалася фактам шырокага выкарыстання танкавых злучэнняў як з савецкага, так і нямецкага боку. Аднак называць тыя падзеі танкавай бітвай пад Сянно можна толькі з улікам наступных фактаў і фактараў, якія вынікаюць з навуковага аналізу дакументальнага матэрыялу.

Па-першае, у саміх дакументах аперацыйнага аддзела штаба Заходняга фронту баявыя дзеянні 5-га і 7-га механізаваных карпусоў 20-й арміі былі названы «Лепельскай аперацыяй» з храналагічнымі рамкамі 6–11 ліпеня 1941 года: калі два савецкія танкавыя корпусы пачалі баявыя дзеянні і калі апошнія былі фактычна завершаны для асноўнай часткі падраздзяленняў чатырох танкавых і адной матарызаванай дывізіі. З дакументаў вынікае, што крайняй для часцей 5-га механізаванага корпуса стала дата 11 ліпеня 1941 г. [39, арк. 111].

Па-другое, у дакументах не ўдалося выявіць факта адначасовага сутыкнення з двух бакоў буйных мас танкаў, агульная колькасць якіх перавышала б нават 300 адзінак, не кажучы пра лічбы ў амаль 3 тыс. баявых машын. Так, напрыклад, у ходзе баёў на лініі Дуброва–Гняздзілавічы з нямецкага боку былі адначасова задзейнічаны толькі 2 батальёны 25-га нямецкага танкавага палка ў складзе менш за 100 танкаў, у той час як з савецкага боку гэта лічба была крыху

чым удвая большая. Вывучэнне аператыўных дакументаў танкавых злучэнняў, якія з двух бакоў удзельнічалі ў баях пад Сянно, дазваляе выявіць баявыя сутыкненні з удзелам 1–2 танкавых палкоў агульнай колькасцю ад 150 да 200 баявых адзінак [39, арк. 111].

Па-трэцяе, Лепельская аперацыя фактычна распалася на два самастойныя контрудары, якія паводле плана, распрацаванага штабам 20-й арміі, наносіліся па розных напрамках: 7-ы механізаваны корпус у складзе 14-й і 18-й танкавых дывізіяў наступаў з раёна Віцебска на Бешанковічы–Лепель; 5-ы механізаваны корпус у складзе 13-й і 17-й танкавых і 109-й мотастралковай дывізіяў наносіў удар з раёна Оршы на Сянно–Лепель. Фактычна контрудары былі праведзены ў названай паслядоўнасці, але з розніцай у 2 дні. Канчатковай мэтай контрудараў з’яўляўся выхад у раён Лепеля дзеля нанясення ўдару ў фланг і тыл полацкай групы праціўніка. Паводле аператыўнай зводкі Заходняга фронту ад 5 ліпеня 1941 г., войскі фронту наносілі ўдар па праціўніку, маючы агульны напрамак – Лепель [34, с. 276]. Падчас аперацыі савецкі бок страціў амаль 75% танкавага парку 5-га і 7-га механізаваных карпусоў, прычым толькі трэцюю частку ў ходзе танкавых баёў ці дзейнасці працітанкавай артылерыі праціўніка. Між тым, пасля завяршэння Лепельскай аперацыі ў корпусе было дастаткова асабовага складу для забеспячэння боегатоўнасці часцей [39, арк. 111].

Сярод прычын амаль поўнага разгрому двух механізаваных карпусоў былі як аб’ектыўныя, так і суб’ектыўныя. Даволі дакладную карціну аб прычынах разгрому дае справаздача 13-й танкавай дывізіі, дзе гаворыцца пра тое, што ў ходзе бою ў раёне Толпіна адзін мотастралковы і два танкавыя палкі выконвалі загад аб неадкладным уступленні ў бой, але рабілі гэта *без артылерыйскай падрыхтоўкі, без узаемадзеяння паміж сабой, без належнай разведкі мясцовасці, без выкарыстання пяхоты*, і да таго ж не ў поўным складзе, з парушэннем кіравання і не ў поўнай баявой гатоўнасці [36, арк. 3].

Нягледзячы на тактычныя няўдачы 5-га і 7-га механізаваных карпусоў, загад аб іх адступленні з лепельскага напрамку на зыходныя пазіцыі стаў вынікам не разгрому ў раёне Сянно і Лепеля, а ў сувязі са стратай Заходнім фронтам Віцебска 9 ліпеня 1941 г. Вялікія страты ў баявой тэхніцы, якія панеслі 2 савецкія корпусы ў ходзе правядзення Лепельскай аперацыі, былі даволі

адчувальнымі, але не такімі катастрофічнымі [39, арк. 111], як гэта было пад Беластокам, Гродна і Мінскам у першыя дні вайны. Таму невыпадкава, што баявыя дзеянні засталіся практычна непрыкметнымі для камандуючага групай армій “Цэнтр”, які 8 ліпеня знаходзіўся на камандным пункце 3-й танкавай групы ў Лепелі [46, с. 73]. Між тым, камандуючы 2-й танкавай групай адзначаў у мемуарах, што 17-я танкавая дывізія¹ вяла ўпартыя баі з моцным праціўнікам, які задзейнічаў у баі надзвычай вялікую колькасць танкаў [47].

Такім чынам, паўнавартаснае даследаванне баявых дзеянняў магчыма толькі пры аднаўленні карціны гістарычных падзей адначасова з савецкага і нямецкага бакоў. Таму на цяперашні час можна сцвярджаць, што адной з актуальных задач беларускай ваенна-гістарычнай навукі з’яўляецца правядзенне спецыяльнага даследавання наконт Лепельскай аперацыі пачатку ліпеня 1941 г., у аснове якога – прыныц супастаўлення дакументальных крыніц айчыннага і замежнага паходжання, іх скрупулёзнай навуковай верыфікацыі. Толькі так можна аб’ектыўна рэканструяваць тыя важныя гістарычныя падзеі пачатковага перыяду Вялікай Айчыннай вайны.

Адметнасць апублікаванага матэрыялу апроч усяго бачыцца і ў тым, што з увядзеннем новых дакументальных фактаў для чытача становіцца відавочнай уся панарама баявых дзеянняў пад Сянно і Лепелем. Матэрыялы ствараюць уяўленне пра сапраўдны маштаб і ход баёў з удзелам двух процілеглых бакоў, асабліва пра вынікі правядзення Заходнім фронтам двух самастойных контрудараў на лепельскім напрамку летам 1941 г. Зразумела, што не зусім пераканаўчымі ўяўляюцца асобныя бакі ці наступствы тых падзей на Віцебшчыне, аднак яны знайшлі рэальнае адлюстраванне ў айчынных і замежных дакументальных крыніцах, прычым у асобных момантах нават блізка карэлююць паміж сабой. З гэтага вынікае заключэнне, што толькі з максімальна поўным выкарыстаннем і крытычным асэнсаваннем дакументальных матэрыялаў, у якіх знайшлі адлюстраванне тыя падзеі, новае пакаленне зможа ў рэшце рэшт атрымаць сапраўдную інфармацыю аб тым, які характар, маштаб і вынікі мела для

¹ Паводле дакументаў 17-й танкавай дывізіі і дзённіка баявых дзеянняў 2-й танкавай групы ад 7.7.1941 г., насамрэч пад Сянно дзейнічала баявая група ў складзе толькі аднаго палка сіламі 80 танкаў пад камандаваннем палкоўніка Ліхта.

Заходняга фронту правядзенне Лепельскай франтавой наступальнай аперацыі ў пачатку ліпеня 1941 г.

Нават простае ўсведамленне існуючых праблем у даследаванні тэмы можа стаць адным з важных крокаў на шляху яе паспяховага і правільнага рашэння. Выяўлены комплекс дакументальных крыніц ставіць на парадак дня, у першую чаргу для гісторыкаў і краязнаўцаў Віцебшчыны, задачу правядзення спецыяльнага навуковага даследавання па гэтай тэме з улікам дасягненняў больш новай тэорыі і метадалогіі, асабліва вынікаў кампаратыўнага аналізу айчынных і замежных крыніц з мэтай атрымання новых навуковых ведаў і захавання гістарычнай памяці ў дачыненні да хода баявых дзеянняў Чырвонай Арміі Заходняга фронту на тэрыторыі Беларусі летам 1941 г.

Літаратура

1. Открыт памятник танкистам // 7 дней. – 2011. – 8 сент.
2. Прохоровка // Великая Отечественная война 1941–1945: энциклопедия. – М., 1985.
3. Великая Отечественная война 1941–1945: энциклопедия. – М., 1985.
4. Великая Отечественная война: энциклопедия. – М., 2010.
5. Бутко, В.В. Контрудар 5-го механизированного корпуса на лепельском направлении (6–11 июля 1941 года) / В.В. Бутко // Военно-исторический журнал. – 1971. – № 9. – С. 59–65.
6. История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941–1945 (июнь 1941 – ноябрь 1942 г.) – М., 1961.
7. Анфилов, В.А. Начало Великой Отечественной войны (22 июня – середина июля 1941 года): военно-исторический очерк / В.А. Анфилов. – М., 1962.
8. Анфилов, В.А. Незабываемый сорок первый / В.А. Анфилов. – 2-е изд., доп. – М., 1989.
9. Чапурнова, Л.У. Лепельскі контрудар 1941 / Л.У. Чапурнова // Беларуская ССР: кароткая энциклапедыя. – Т. 1. – Мінск, 1978.
10. Чапурнова, Л.У. Лепельскі контрудар 1941 / Л.У. Чапурнова // Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне, 1941–1945: энциклапедыя / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1990.
11. Стэльмах, А.У. Лепельскі контрудар 1941 года / А.У. Стэльмах // Памяць: Лепельскі раён: гісторыка-дакументальная хроніка гарадоў і раёнаў Беларусі. – Мінск, 1999. – С. 190–195.
12. Иринархов, Р.С. «Западный особый...» / Р.С. Иринархов. – Минск, 2002.
13. История Второй мировой войны 1939–1945: в 12 т. – М., 1975. – Т. 4: Фашистская агрессия против СССР. Крах стратегии «молниеносной войны».
14. Великая Отечественная война Советского Союза 1941–1945: краткая история. – 3-е изд., испр. и доп. – М., 1984.
15. Иванов, С.П. Штаб армейский, штаб фронтовой / С.П. Иванов. – М., 1990.
16. Великая Отечественная война, 1941–1945: в 4 кн. – М., 1998. – Кн. 1: Суровые испытания / А.С. Орлов [и др.].
17. Великая Отечественная война 1941–1945 годов. – М., 2011.
18. Беларуская савецкая энцыклапедыя: у 12 т. – Мінск, 1972. – Т. 6.
19. Беларуская савецкая энцыклапедыя: у 12 т. Беларуская Савецкая Сацыялістычная Рэспубліка. – Мінск, 1975.
20. Языкович, Э.Ф. Абарончыя баі на тэрыторыі Беларусі (ліпень–жнівень 1941 г.) / Э.Ф. Языкович, В.П. Раманоўскі // Гісторыя Беларускай ССР: у 5 т. – Мінск, 1975. – Т. 4: Беларусь напярэдадні і ў гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза (1938–1943 гг.).
21. История Белорусской ССР. – Минск, 1977.
22. Беларусь у гады Вялікай Айчыннай вайны 1941–1945: энциклапедыя. – Мінск, 1990.
23. Энциклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Мінск, 1997. – Т. 4.
24. Бешанов, В.В. Танковый погром (Куда исчезли 28 тысяч советских танков) / В.В. Бешанов. – Минск, 2000.
25. Беларусь в годы Великой Отечественной войны 1941–1945. – Минск, 2005.
26. Республика Беларусь: энциклопедия: в 6 т. – Минск, 2007. – Т. 4.
27. Ваенная энциклапедыя Беларусі / рэдкал.: Л.У. Языкович (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2010.
28. Беларусь. 1941–1945: Подвиг. Трагедия. Память: 2 кн. – Минск, 2010. – Кн. 1.
29. Иринархов, Р.С. Агония 1941: кровавые дороги отступления / Р.С. Иринархов. – М., 2011. – С. 101–450.
30. Литвин, А.М. Битва за Беларусь летом 1941 года / А.М. Литвин, И.Ю. Воронкова // 1941 год: Страна в огне: в 2 кн. – М., 2011. – Кн. 1: Очерки.
31. Исаев, А.В. Неизвестный 1941. Остановленный блицкриг / А.В. Исаев. – М., 2010.
32. Лепельская операция с 6 по 11.7.41 г. // Журнал боевых действий 5 МК // Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации (далее – ЦАМО РФ). – Фонд 208. – Воп. 2511. – Спр. 80. – Арк. 102.
33. ВА-МА. RH 24-47/5: Anlage Nr. 248 zum Kriegstagebuch Nr. 2 des XXXXVII. Pz. Korps: Bericht über Marsch und Kampf der 17. Pz. Division von Borissow über Senno nach Kochanovo v. 11.7.41.
34. 1941: документы и материалы: к 70-летию Великой Отечественной войны. Выпуск пер-

- вый: в 2 т. – СПб., 2011. – Т. 2 / сост.: Ю.А. Никифоров [и др.].
35. ВА-МА. RH 21-3/46: Panzergruppe 3. Abt. I a, v. 9.7.41. Gefechtbericht vom 30.6.–9.7.41.
36. Отчет о боевых действиях 13-й танковой дивизии 5 МК за период с 4 по 19.7.41. – ЦАМО РФ. – Фонд 208. – Воп. 2511. – Спр. 80. – Арк. 32.
37. Подробное описание первого боя 13-й танковой дивизии в районе Толпино 8.7.41. – ЦАМО РФ. – Фонд. 208. – Воп. 2511. – Спр. 80. – Арк. 5–6.
38. Отчет о действиях частей 17-й танковой дивизии с 4.7.41 по 19.7.41. – ЦАМО РФ. – Фонд 208. – Воп. 2511. – Спр. 80. – Арк. 27–32.
39. Лепельская операция с 6 по 11.7.41 г. – ЦАМО РФ. – Фонд 208. – Воп. 2511. – Спр. 80. – Арк. 111–112.
40. ВА-МА. RH 21-3/433: Abschlußbericht über die Panzerkämpfe am 7.7.41 der 7. Panzer-Division, v. 8.7.41.
41. ВА-МА. RH 21-3/433: Generalkommando XXXIX. A.K. Bericht über Gefangene, vernichtetes Gerät und Beute seit Beginn der Kampfhandlungen v. 8.8.41.
42. ВА-МА. RH 21-2/927: Meldung der Pz. Gr. 2 an AOK über einsatzbereite Panzer vom 7.7.41.
43. ВА-МА. RH 26-26/7a: Vernehmung des gefangenen russischen Oberleutnant Jacob Josifowitsch Dschugaschwili vom 14. Haub. Art. Regiment.
44. Платонов, Р.П. Белоруссия, 1941-й: известное и неизвестное: по документам Национального архива Республики Беларусь / Р.П. Платонов. – Минск, 2000.
45. Платонов, Р.П. О причинах поражения войск Западного фронта в первые месяцы войны (по материалам Национального архива Республики Беларусь) / Р.П. Платонов // Беларусь, 22 июня 1941 года: говорят архивы...: материалы к заседанию «круглого стола», посвященного 60-летию начала Великой Отечественной войны (июнь 2001 г.) / отв. ред.-сост.: Р.П. Платонов, В.В. Федосов. – Минск, 2001.
46. Бок, Ф. фон. «Я стоял у ворот Москвы» / Ф. фон Бок. – М., 2009.
47. Гудериан, Г. Воспоминания солдата / Г. Гудериан [Электронный ресурс]. – 1999. – Рэжым доступу: <http://militera.lib.ru/memo/german/guderian/index.html>. – Дата доступу: 03.11.2013.

Паступіў у рэдакцыю 18.11.2013 г.

Прыняты ў друк 30.12.2013 г.